

พุทธทาสภิกขุ: พุทธปรัชญาเมธีไทย

BUDDHADASA BHIKKHU: A THAI BUDDHIST PHILOSOPHER

พกุล แองเกอร์ / PAKUL ANGER

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ วิทยาเขตรังสิต

SCHOOL OF HUMANITIES, BANGKOK UNIVERSITY, RANGSIT CAMPUS

บทคัดย่อ

ท่านพุทธทาสภิกขุได้รับยกย่องในฐานะพุทธปรัชญาเมธีไทยซึ่งเป็นฝ่ายปรัชญาตะวันออก คำวิจารณ์ของท่านพุทธทาสภิกขุต่อวิชาปรัชญาในเชิงไม่เห็นด้วยว่ามีเนื้อหาที่อุดมไปด้วยการตั้งคำถามต่อคำอธิบายหลักความรู้และความจริงซึ่งไม่นำไปสู่การพ้นทุกข์ จึงเป็นคำวิจารณ์ต่อฝ่ายปรัชญาตะวันตกเนื้อหาของบทความนี้เป็นการทดลองนำความเห็นของนักวิชาการท่านหนึ่งที่เสนอการให้ความหมายใหม่แก่ “ปรัชญา” ว่า หมายถึง กระบวนการของการโต้เถียงและการค้นคว้าด้วยเหตุผลเพื่อแก้ปัญหาในเชิงมโนทัศน์ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อทิศทางของชุมชนนั้นๆ ความหมายเช่นนี้ให้ความสำคัญแก่ตรรกศาสตร์มากขึ้น และให้ความหมาย “นักปรัชญา” ว่าหมายถึง ผู้สร้างจิตวิญญาณการวิพากษ์วิจารณ์ให้แก่สังคม ความหมายของคำว่าปรัชญาและนักปรัชญาดังกล่าวเป็นการกำหนดขอบเขตของวิชาปรัชญาที่จะไม่ให้น้ำหนักไปที่ความขัดแย้งของนักปรัชญาเรื่องความจริงที่แน่นอนคืออะไร แต่ให้น้ำหนักแก่กระบวนการของการโต้เถียงด้วยเหตุผลและผลกระทบของการถกเถียงที่จะต้องเป็นประโยชน์แก่สังคม ความหมายของคำว่าปรัชญาและนักปรัชญาเป็นการแก้ไขปัญหาของเนื้อหาวิชาปรัชญาที่ท่านพุทธทาสภิกขุสะท้อนไว้และสนับสนุนบทบาทนักปรัชญาของท่านพุทธทาสภิกขุในฐานะพุทธปรัชญาเมธีไทย

คำสำคัญ : การวิพากษ์วิจารณ์ ตรรกศาสตร์ พุทธทาสภิกขุ พุทธปรัชญาเมธีไทย

Abstract

Buddhadasa Bhikkhu was revered as a Thai Buddhist philosopher who specialized in Eastern philosophy. Buddhadasa Bhikkhu was critical of the field of philosophy for its questioning of explanations of core knowledge and truth, which is not applied to release from suffering. This is the criticism against Western philosophy. The objective of this article is to discuss the view of one particular academic who claims that philosophy is defined as a process of argumentation and research through the use of reason to conceptually solve problems that are of extreme importance for the direction of the community. As a result, the significance is placed on logic and the definition of a philosopher is someone who creates a spirit of criticism for society. Both meanings limit the extent of philosophical content which will not mainly focus on the conflict about absolute truth among philosophers. Instead, a process of rational argumentation and the results of the argumentation which benefit the society will be heavily focused. The above definitions of philosophy and philosopher can help solve the problem of philosophical content which Buddhadasa Bhikkhu once mentioned and support his role as a Thai Buddhist philosopher.

Keywords : Buddhadasa Bhikkhu, criticism, logic, Thai buddhist philosopher

บทนำ

ผู้ศึกษางานเขียนของท่านพุทธทาสภิกขุย่อมมีโอกาสอ่านบทกลอน “เรียนปรัชญา” [1] ที่สะท้อนความเห็นเกี่ยวกับวิชาปรัชญาในเชิงลบว่า ไม่เป็นความรู้ที่ดับทุกข์ได้อย่างแท้จริงดังนี้

เรียนปรัชญา

เรียนอะไร ถ้าเรียน อย่างปรัชญา
ที่เทียบกับ คำว่า ฟิโลโซฟี
เรียนจนตาย ก็ไม่ได้ พบวิธี
ที่อาจขี้ ทุกข์ดับ ไปกับกร
เพราะมันเรียน เพื่อมิให้ รู้อะไร

ขัดลงไป ตามที่ธรรม-ชาติสอน
มัวแต่โยก โยไป ให้สั่นคลอน
สร้างคำถาม ป้อนตอน รอบรอบวง

ไม่อาจจะ มีวิมุติ เป็นจุดจบ
ยิ่งเรียนยิ่ง ไม่ครบ ตามประสงค์
เป็นเฮโรอิน สำหรับปราชญ์ ที่อาจอง
อยู่ในกรง ปรัชญา นำเอ็นดู

งานเขียนของ โดนัลด์ เค. สแวนเนอร์ [2] ผู้ศึกษาผลงานของท่านพุทธทาสภิกขุมาเป็นเวลานานตั้งแต่ครั้งที่ท่านดำรงชีวิตอยู่ก็เคยให้ความเห็นไว้ว่า วิธีนำเสนอความคิดของท่านพุทธทาสภิกขุสอดคล้องกับจริยศาสตร์แบบศาสนาในแนวทางประเพณีนิยมของชาติตะวันตกยิ่งกว่าแนวคิดจริยศาสตร์แบบปรัชญา ซึ่งผู้เขียนขอขยายความว่า น่าจะหมายถึงปรัชญาตะวันตก และทัศนะของท่านพุทธทาสต่อปรัชญาที่สะท้อนในบทกลอนก็หมายถึงปรัชญาตะวันตกด้วยเช่นเดียวกัน

การศึกษางานของท่านพุทธทาสภิกขุในมิติทางปรัชญามีอย่างต่อเนื่องในแวดวงวิชาการ เช่น ผลงานวิทยานิพนธ์ของพระมหาสวณทรา ธมฺมจารี [3] เรื่องการศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาศิลปะตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุ ซึ่งสรุปแนวคิดทางศิลปะของท่านว่าอยู่ในกลุ่มสังจปรนัยนิยม (Realistic Objectivism) หรือ การนำแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุในประเด็นต่างๆ มาศึกษาเป็นผลงานวิทยานิพนธ์ในสาขาปรัชญา อาทิ ปรัชญาการสื่อสารในธรรมสารของพุทธทาสภิกขุ [4] แนวคิดเรื่องการทำงานคือการปฏิบัติธรรมของท่านพุทธทาส [5] และปรัชญาการศึกษาของท่านพุทธทาสภิกขุ [6] เป็นต้น จึงประจักษ์ว่ามีการศึกษาผลงานของท่านพุทธทาสภิกขุในฐานะพุทธปรัชญาเมื่ออยู่แล้ว

แต่เนื่องจากในการศึกษาปรัชญานั้น นักศึกษาหลายคนเริ่มต้นจากการศึกษาปรัชญาฝ่ายตะวันตกและเมื่อมีโอกาสศึกษางานของท่านพุทธทาสภิกขุ โดยเฉพาะเมื่ออ่านบทกลอน “เรียนปรัชญา” ของท่าน ก็จะพบมุมมองที่สะท้อนถึงปัญหา

ของปรัชญาตะวันตก จึงอาจรู้สึกสงสัยว่าปัญหาเรื่องเนื้อหาของวิชาปรัชญาตะวันตกที่อุดมไปด้วยการตั้งคำถามแก่กัน ไม่นำไปสู่ความจริงเสียทีนั้น จะมีหนทางแก้ไขอย่างไรได้บ้าง ดังนั้น ผู้เขียนจึงทดลองนำคำอธิบายของนักวิชาการท่านหนึ่งที่เสนอการเปลี่ยนความหมายของปรัชญา และทดลองนำสถานการณ์ในชีวิตของท่านพุทธทาสภิกขุมาเทียบเคียงกับคำอธิบายความหมายของปรัชญาที่เปลี่ยนไปนั้น ผลของการทดลองนี้อาจช่วยฝ่ายผู้ศึกษามาทางสายปรัชญาตะวันตกได้พบหนทางแก้ไขปัญหาของวิชาปรัชญาที่ท่านพุทธทาสภิกขุสะท้อนไว้ และได้มุมมองใหม่ในการศึกษาผลงานของท่านพุทธทาสภิกขุด้วย

ความหมายของปรัชญา

คำนิยามของปรัชญาที่บัญญัติโดยราชบัณฑิตยสถานคือ วิชาว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง [7] เป็นคำบัญญัติแทนคำว่า Philosophy เมื่อศึกษาเนื้อหาของวิชาปรัชญาที่จัดการเรียนการสอนในสถานศึกษาต่างๆ ก็จะพบการถกเถียงระหว่างนักปรัชญาที่เสนอหลักแห่งความรู้และความจริงที่แตกต่างกัน และการตั้งข้อสงสัยต่อหลักแห่งความรู้และความจริงที่แตกต่างจากตนว่า ยังขาดเหตุผลสนับสนุนเพียงพอหรือมีหลักเหตุผลที่ขัดแย้งตัวเอง ดังนั้น ในวิชาปรัชญาจึงไม่มีการยืนยันว่าความคิดของนักปรัชญาคนใดถูกต้องที่สุด

นักศึกษาที่เริ่มต้นศึกษาปรัชญาและมีแนวโน้มอยู่แล้วว่าวิชาที่ศึกษาอยู่จะต้องให้คำตอบที่แน่นอนและนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตได้ ก็มักจะไม่ค่อยชอบใจเนื้อหาของปรัชญาบางคนก็อาจมีทัศนคติว่า ปรัชญาเป็นเสมือนกับดักทางปัญญาที่แม้ว่าจะมีนักปรัชญาหลายคนมั่นใจในข้อเสนอของตน แต่ถึงจะนำเสนออย่างรอบคอบปานใดก็จะมีผู้ค้นพบจุดอ่อนให้โต้แย้งได้เสมอ อันเป็นลักษณะปัญหาที่สะท้อนไว้ในบทกลอน “เรียนปรัชญา” ของท่านพุทธทาสภิกขุนั่นเอง

คำว่า “ปรัชญา” หรือ “Philosophy” นั้นยังมีความหมายตามรากศัพท์ภาษากรีก ซึ่งมาจากคำกรีกสองคำ คือ Philein หมายถึง ความรัก และ Sophia หมายถึง ความรู้ รวมกันแปลว่า การรักปัญญาคือความรอบรู้ ซึ่งสะท้อนถึงความมุ่งมั่นของนักปรัชญากรีกโบราณที่แสวงหาสิ่งจริงแท้ แน่แน่นอน ไม่เปลี่ยนแปลง แม้จะมีความหมายเช่นนั้น แต่ในประวัติของวิชาปรัชญาจะปรากฏคำอธิบายที่แตกต่างหลากหลายในเรื่องความรู้และความจริง และบรรดาคำอธิบายที่หลากหลายนั้นก็มีผู้พบจุดบกพร่องให้ตั้งข้อสงสัยได้เสมอ

ในกลุ่มผู้ศึกษาปรัชญาตะวันตกซึ่งมีรากฐานจากปรัชญากรีกโบราณนั้นมีความพยายามที่จะนิยามความหมาย

อื่นๆ ให้แก่ปรัชญาอีก เช่น นิยามว่าหมายถึง กิจกรรมทางปัญญาหรือการสร้างระบบความคิด หรือหมายถึง การสนทนา เป็นต้น

นักวิชาการด้านปรัชญา รองศาสตราจารย์ ดร.โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์ [8] จากคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ให้ข้อเสนอไว้เมื่อ พ.ศ. 2543 (ซึ่งปัจจุบัน พ.ศ. 2555 ท่านอาจมีความคิดอื่นไปแล้ว) มีเนื้อความว่า เราควรให้ความสำคัญแก่กิจกรรมหรือวิธีการของปรัชญามากกว่าเนื้อหา เพราะเห็นว่าสถานการณ์ของปรัชญาก็เหมือนกับศาสตร์อื่นๆ ที่ต้องมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลง และต้องแสดงต่อชุมชนสังคมได้ว่ามีประโยชน์ ดังนั้น ปรัชญาจึงเป็น...กระบวนการของการโต้เถียงและการค้นคว้าด้วยเหตุผล เพื่อแก้ปัญหาในเชิงมโนทัศน์ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อทิศทางของชุมชนนี้... [8]

การนิยามความหมายแก่ปรัชญาเช่นนี้ เป็นการเปลี่ยนภาพของเนื้อหาวิชาปรัชญาจากแบบเดิมที่คนทั่วไปมีอยู่ กล่าวคือ เมื่อนึกถึงวิชาปรัชญาก็มักจะให้น้ำหนักความสำคัญแก่ด้านอภิปรัชญาและญาณวิทยามากกว่าด้านอื่นๆ ได้แก่ ด้านตรรกศาสตร์ หรือด้านจริยศาสตร์ เป็นต้น เป็นการให้ความสำคัญแก่ด้านตรรกศาสตร์ (Logic) มากขึ้น รวมถึงการเชื่อมโยงปรัชญาสู่สังคมด้วยว่า กระบวนการของการโต้เถียงค้นคว้าด้วยเหตุผลนั้นจะต้องนำไปสู่การแก้ปัญหาด้านมโนทัศน์ วิธีคิด วิธีพิจารณาปัญหา หรือวิกฤติที่สังคมกำลังเผชิญอยู่ด้วย เพราะฉะนั้นแล้วกระบวนการโต้เถียงก็จะเป็นไปเพื่อเอาชนะกันเอง ไม่เกิดประโยชน์แก่สังคมเลย

อนึ่ง เมื่อทดลองนำความหมายใหม่ของปรัชญามาพิจารณาเหตุการณ์ในชีวิตของท่านพุทธทาสภิกขุสองเหตุการณ์ ก็พบว่า ความหมายใหม่นี้ไม่ขัดแย้งกับจริยวัตรของท่าน และน่าจะเสริมบทบาทของท่านในฐานะของพุทธปรัชญาเมธีไทยด้วย ดังนี้

เหตุการณ์แรก เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นขณะเป็นเด็กวัด และมีการละเล่นหนึ่งที่เด็กวัดจะนั่งรวมกลุ่มกันแล้วผลัดกันเล่าเรื่อง ซึ่งต้องเล่าให้ดี มิฉะนั้นจะถูกค่าน ซึ่งเป็นการฝึกฝนการใช้เหตุผลอย่างรอบคอบรัดกุม และมีส่วนพัฒนาความคิดในวัยเด็ก ก่อร่างพัฒนาบุคลิกภาพของท่านและเพื่อนรุ่นเดียวกัน

...คือพอมานั่งรวมกลุ่มกัน ใต้เด็กคนที่เห็นหัวใจท่อน้อย มันก็จะตั้งประเด็นขึ้น เช่น เอ้าวันนี้ เราจะพูดเรื่องหุงข้าว ใครจะเล่าก่อน ส่วนมากพวกที่อาสาก่อนมันก็จะไปพวกที่ฉลาดน้อยกว่าคนอื่น มันก็ต้องเล่าวิธีที่หุงข้าวว่าทำอย่างไร เด็กทั้งหลายก็คอยฟัง ถ้าคนเริ่มต้นมันเป็นคนโง่ๆ น้อย มันอาจจะเริ่มต้นว่า “กูก็เอาข้าวสารใส่หม้อ ตั้งบนไฟ” เด็กนอกนั้นมันก็จะชวนกันค่านว่า “มึงยังไม่ได้เข้าไปในครัวสักที จะทำได้อย่างไรละ” อย่างนี้ เป็นต้น หรืออาจจะมีทางสอดว่า “มึงยังไม่ได้ก่อไฟ

สักที” ถ้ามีช่องให้ซักค่านได้มากๆ มันก็ต้องให้คนอื่นเป็นคนเล่า เวลาถูกค่านได้ทีก็จะเฮกันที มันอาจจะละเอียดยิ่งขึ้นว่า ยังไม่ได้เปิดประตูแล้วจะเข้าไปในครัวได้อย่างไร หรือยังไม่ได้หยิบขันมันจะตักน้ำได้อย่างไร อย่างนี้เป็นต้น ในที่สุดมันจะต้องได้เล่าถึงขั้นตอนทุกขั้นตอน จนไม่มีอะไรบกพร่อง เหมือนกับการบรรยายของนักประพันธ์ละเอียดถี่ถ้วนไปหมด เพราะคนค่านมันมีมาก มันก็ค่านได้มาก มันเป็นการฝึกความละเอียดลออถี่ถ้วน ฝึกการใช้ลอจิก คนฉลาดมันมักจะเป็นคนเล่าคนหลังๆ ที่สามารถเล่าได้ละเอียดโดยไม่มีใครค่านได้ [9]

วิถีชีวิตในวัยเยาว์ของท่านพุทธทาสภิกขุจึงผ่านการฝึกฝนกระบวนการของการโต้เถียงมาแล้ว แม้ในวัยหนุ่มก่อนบวชเรียนก็มีประวัติสนทนาโต้ตอบปัญหาธรรมอย่างสม่ำเสมอ เหตุการณ์ในชีวิตครั้งนี้จึงตรงกับความหมายใหม่ของปรัชญาที่ว่า เป็นกระบวนการโต้เถียงและค้นคว้าด้วยเหตุผล

เหตุการณ์ที่สองเกิดขึ้นเมื่อบวชเรียนศึกษาพุทธธรรมจนแก่กล้า และนำแนวทางอธิบายแบบมหายานเรื่องความว่างมาประยุกต์ใช้กับคำสอนเรื่อง สุนทรียา ซึ่งอธิบายว่าคนทั่วไปสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ด้วย จิตว่าง...จะกิน อยู่ นั่ง นอน ยืน เดิน บริโภค ใช้สอยแสวงหา ทำอะไรต่างๆ เหล่านี้ต้องมีสติปัญญาเพียงพอที่จะไม่ให้เกิดความรู้สึกว่า เรามีอยู่ เราเป็นผู้ทำ ผู้กิน ผู้เดิน ผู้นั่ง ผู้นอน ผู้บริโภค ใช้สอย นี้เรียกว่าทำให้มันว่างจากตัวเราอยู่เสมอ ให้เป็นปกติ เป็นอยู่ด้วยความรู้สึกที่ว่า ไม่มีอะไรที่นำเอานำเป็น...[10]

การที่ท่านพุทธทาสเสนอแนวคิดที่คนทั่วไปสามารถดำรงชีวิตได้ด้วยหลักสุนทรียาหรือ “ความว่าง” เป็นปกติ นั่นถือเป็น “ของใหม่” ในสังคมหลังพุทธศักราช 2500 และกลายเป็นประเด็นถกเถียงในหมู่ผู้สนใจพุทธศาสนา จนมีหลักฐานเป็นวิวาทะเรื่องจิตว่าง [11] กับหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ในโอกาสที่อภิปรายธรรมะร่วมกันในหัวข้อ “เราควรจะเข้าใจธรรมะกันอย่างไร” ดังบางตอนของข้อสนทนา ต่อไปนี้

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ...ถ้าท่านบอกว่าให้กระผมไปบวชแล้วมันจะว่าง กระผมเชื่อ กระผมไม่ยึดอะไรทั้งนั้น แต่การทำงานด้วยจิตว่างนั้น กระผมก็อยากจะเรียนถามเหมือนกันว่า ท่านหมายความว่าอย่างไร ถ้าท่านบอกว่าทำงานด้วยจิตว่างแล้วงานทางโลกจะดี กระผมไม่เชื่อ อย่างว่าเป็นทหารไปรบกับเขา แล้วรบด้วยจิตว่าง ยิ่งปืนด้วยจิตว่าง แล้วมันจะเป็นทหารที่ดี พูดอย่างไร กระผมก็ไม่เชื่อ แต่ถ้าได้ทำบอกว่าทำงานอยู่ในโลกก็อยู่ในโลกเกิด ถ้าทำงานด้วยจิตว่าง อยู่ๆ ยึดมันอะไรแล้วงานจะดีไม่ดี หรือถึงจะเกิดผลร้ายเราก็ไม่เป็นที่ทุกข์ ถ้าอย่างนั้นกระผมเชื่อ...

พุทธทาสภิกขุ อาตมาบอกว่าให้พยายามทุกอย่างให้เข้าใจ ความว่าง นั้นมากขึ้นๆ แม้แต่ในการทำงาน การกินอาหาร ในการมีลมหายใจอยู่ ให้ใช้อุปายที่ประณีตแยบคาย

ทำให้เข้าใจความว่างนี้มากขึ้นๆ แม้แต่ในเพศฆราวาส ความเห็นเราต่างกันนิดเดียวเท่านั้น

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ มันแตกต่างกันเยอะครับ คือ ถ้ายิ่งว่างมากขึ้น ความสำเร็จทางโลกมันต้องน้อยลงทุกที...

พุทธทาสภิกขุ คนที่เป็นเศรษฐีแล้ว รู้สึกว่ามีเพียงพอแล้ว จะไปสนใจเรื่องอะไรของ ความว่าง (สูญญตา) นี้ได้ไหม

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ถ้าอ้างว่าสนใจละก็ได้ แต่ใครลองไปแตะเงินเข้าซีครับ เกิดไม่ว่างขึ้นเขียว กระผมไม่เชื่อหรอกครับ...

แนวคิดของหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช คือ ชีวิตที่มุ่งความสำเร็จทางโลก อันประกอบด้วย ทรัพย์สิน เงินทอง ยศศักดิ์ อำนาจ ความสะดวกสบายนั้นมีโอกาสได้มาด้วยการยึดหลักสุญญตา เพราะหากยึดหลักสุญญตา หรือจิตว่างแล้วจะไม่สามารถทำงานทางโลกได้ จึงต้องเลือกเอาว่าต้องการชีวิตทางธรรมหรือทางโลก ขณะที่ท่านพุทธทาสภิกขุเห็นว่า หลักสุญญตาหรือทำทุกอย่างด้วย “จิตว่าง” นั้นคนทั่วไปก็สามารถนำไปใช้ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดทุกข์ในขณะทำงาน และเป็นความก้าวหน้าทางธรรมะไปในตัวด้วย

ผู้สนใจประเด็นเรื่อง เราสามารถปฏิบัติการทำงานทางโลกด้วย “จิตว่าง” ได้หรือไม่นั้น ยังสามารถขบคิดเรื่องนี้อต่อไปได้อีก ดังนั้น การที่ท่านพุทธทาสภิกขุนำเสนอแนวคิดเรื่องทุกคนสามารถปฏิบัติภารกิจประจำวันด้วย “จิตว่าง” ได้ในทุกขณะ จึงเป็นการจุดประกายความรู้ใหม่ด้านการตีความพุทธศาสนาให้แก่สังคม และยังเป็นประเด็นถกเถียงที่มีชีวิตชีวาจนถึงปัจจุบัน เนื้อหาของวิวาทะเรื่องจิตว่างระหว่างท่านพุทธทาสภิกขุกับหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมชเกี่ยวข้องกับเนื้อหาด้านอภิปรัชญาในพุทธธรรม และสร้างผลกระทบต่องานสังคมไทยให้ใคร่ครวญใหม่ในการตีความพุทธธรรมและการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

เหตุการณ์ทั้งสอง ได้แก่ การฝึกฝนกระบวนการของการโต้เถียงในวัยเยาว์และวิวาทะเรื่องจิตว่างซึ่งเป็นการสนทนาที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ของคนไทยด้านการศึกษาพุทธธรรม จึงสอดคล้องกับคำนิยามปรัชญาที่ว่า เป็นกระบวนการของการโต้เถียงและการค้นคว้าด้วยเหตุผล เพื่อแก้ปัญหาในเชิงมโนทัศน์ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อทิศทางของชุมชนนั้นๆ [8]

ท่านพุทธทาสภิกขุในบทบาทพุทธปรัชญาเมธีไทย

คำถามที่ผู้เริ่มต้นศึกษาปรัชญาโดยเฉพาะหากเริ่มศึกษาฝ่ายปรัชญาตะวันตกจะต้องสงสัยก็คือ ในเมื่อท่านพุทธทาสภิกขุสะท้อนปัญหาของวิชาปรัชญาฝ่ายตะวันตกและไม่เห็นด้วยกับวิธีการของปรัชญาแล้ว ท่านเป็นนักปรัชญาหรือไม่

ในสังคมไทยนั้น เราเรียกผู้รู้ว่า “ปราชญ์” หรือ “เมธี” ซึ่งหมายถึง ผู้มีปัญญารอบรู้ [7] ผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นปราชญ์ในสังคมไทย เช่น พระยาอนุนามราชธนะ เป็นผู้มีความรอบรู้

แตกฉานในภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และหลักศิลปศาสตร์อื่นๆ เป็นต้น ดังนั้น ท่านพุทธทาสภิกขุซึ่งเป็นผู้รอบรู้ในพระไตรปิฎก หลักพุทธธรรม และหลักศาสนาอื่นๆ อย่างแตกฉาน ท่านจึงเป็นที่ยกย่องในฐานะพุทธปรัชญาเมธีโดยไม่มีข้อสงสัย

อย่างไรก็ตาม หากจะเรียกท่านท่านเป็น Philosopher ซึ่งมีความหมายว่า ผู้รักในความรู้ [12] ในบริบทของนักปรัชญาตะวันตกที่นิยมการตั้งคำถามและข้อสงสัยต่างๆ นั้น แม้ท่านพุทธทาสภิกขุเองก็คงไม่นิยมชมชอบนัก ดังนั้น เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาคำว่าท่านพุทธทาสภิกขุสะท้อนต่อวิชาปรัชญาจึงต้องไม่ทำเพียงเสนอคำนิยาม “ปรัชญา” แต่ต้องเสนอคำนิยามใหม่ให้แก่ “นักปรัชญา” ด้วย

นักปรัชญาในความหมายว่า ผู้รักในความรู้ นั้น หากตีความตามตัวอักษรก็มีความหมายที่กว้างเกินไป เพราะใครก็ตามที่รักในความรู้ เช่น นักเรียนที่สนุกสนานกับการค้นคว้าหาความรู้ก็อาจถูกเรียกว่านักปรัชญาได้ ดังนั้น ผู้ถูกเรียกว่านักปรัชญาจึงควรมีบทบาทอื่นๆ เพิ่มเติมอีก เช่น การอุทิศตนเพื่อศึกษาและการผลิตองค์ความรู้ทางปรัชญา [12] เป็นต้น

องค์ความรู้ปรัชญาประกอบด้วยแนวคิดต่างๆ อาทิ จิตนิยม สสารนิยม และธรรมชาตินิยม นักปรัชญาอาจสร้างสรรค์แนวคิดทางปรัชญาที่แตกต่างไปจากเดิมหรือตีความปรัชญาเดิมด้วยแนวคิดใหม่ๆ เช่น ในกลุ่มนักจิตนิยมซึ่งเชื่อว่าความเป็นจริงคือจิต ก็ยังมีความเห็นที่แตกต่างกันในเรื่องสภาวะของจิตว่ามีลักษณะอย่างไรกันแน่

การถามหานักปรัชญาไทยในความหมายผู้ผลิตองค์ความรู้ปรัชญาใหม่ อาจมีความยากลำบากในการค้นหา เพราะคำอธิบายเรื่องความรู้และความจริงในสังคมไทยได้ดำเนินตามกรอบความคิดของศาสนาพุทธนิกายเถรวาทซึ่งคนส่วนใหญ่นับถือมาเป็นเวลานาน เราจึงมักพบผู้สามารถอธิบายความจริงในศาสนาพุทธได้ดี แต่ยากที่จะพบผู้ผลิตองค์ความรู้ที่แตกต่างจากพุทธศาสนาและมีบทบาทในสังคมไทย ดังนั้น จากคำนิยาม “นักปรัชญา” ว่าต้องเป็นผู้ผลิตองค์ความรู้ใหม่นั้น กรณีผลงานของท่านพุทธทาสภิกขุ เช่น เรื่องจิตว่าง หรือ ภาษาคนภาษาธรรม [13] ที่นำไปสู่ข้อถกเถียงต่างๆ ในสังคมนั้น หากถือว่าเป็นการตีความพุทธธรรมด้วยแนวคิดใหม่ (Redefinition) แล้วผลงานของท่านย่อมเป็นองค์ความรู้ใหม่และสนับสนุนสถานะบทบาทพุทธปรัชญาเมธีของท่านให้สูงเด่นยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม เหตุผลสนับสนุนการเป็นนักปรัชญาของท่านพุทธทาสภิกขุก็สามารถนำบทบาทของนักปรัชญากรีกโบราณ เช่น โซกราตีส ที่มีต่อสังคมกรีกสมัยนั้นมาใช้เทียบเคียงอธิบาย และรองศาสตราจารย์ ดร.โสรัจจ์ ได้นำมากล่าวถึงอีกครั้ง กล่าวคือ นักปรัชญาเป็นผู้สร้างจิตวิญญาณของการวิพากษ์วิจารณ์ให้เกิดขึ้น [8]

ความหมายของนักปรัชญานี้สอดคล้องกับผลงานการเผยแพร่ธรรมะของท่านพุทธทาสภิกขุทั้งในรูปของการสนทนาและผลงานเขียนที่กระตุ้นการวิพากษ์วิจารณ์ให้เกิดขึ้น

ในสังคมไทย ทำให้คนไทยที่นับถือศาสนาพุทธต้องหวนกลับไปทบทวนความรู้ความเข้าใจเดิมที่มีต่อศาสนา การยกย่องท่านพุทธทาสภิกขุในบทบาทของนักปรัชญาในความหมายนี้จึงอาจพิจารณาได้ว่าไม่ขัดแย้งกับความเห็นของท่านพุทธทาสภิกขุที่มีต่อปรัชญาดังบทกลอนที่กล่าวข้างต้นและสนับสนุนบทบาทของท่านพุทธทาสภิกขุในฐานะพุทธปรัชญาเมธีไทย (Thai Buddhist Philosopher) อีกด้วย

บทสรุป

ทัศนะต่อเนื้อหาของวิชาปรัชญาที่ท่านพุทธทาสภิกขุสะท้อนไว้ในบทกลอน “เรียนปรัชญา” ว่าไม่ใช่วิชาที่พาผู้เรียนให้พ้นทุกข์ แต่เป็นเพียงของเล่นสนุกๆ ของคนช่างสงสัยเท่านั้น เป็นทัศนะต่อวิธีการศึกษาปรัชญาฝ่ายตะวันตก ซึ่งคิดต่อไปได้ว่าท่านอาจไม่พึงใจที่จะถูกเรียกขานว่าเป็นนักปรัชญาด้วย ผู้เขียนจึงทดลองนำคำนิยามใหม่ของ “ปรัชญา” และ “นักปรัชญา” ซึ่งรองศาสตราจารย์ ดร.โสรัจจ์ เสนอไว้เมื่อปี พ.ศ. 2543 มาใช้เป็นเครื่องมือแก้ไขปัญหาวินิจฉัยของวิชาปรัชญา และใช้เป็นเหตุผลหนึ่งที่จะสนับสนุนท่านพุทธทาสภิกขุในบทบาทพุทธปรัชญาเมธี

“ปรัชญา” หมายถึง กระบวนการของการโต้เถียงและการค้นคว้าด้วยเหตุผลเพื่อแก้ปัญหาในเชิงมโนทัศน์ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อทิศทางของชุมชนนั้นๆ ความหมายนี้ให้ความสำคัญแก่วิธีการของปรัชญาและเน้นคุณประโยชน์ที่ปรัชญาทำให้เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งความหมายของปรัชญาดังกล่าวมีความสอดคล้องกับเหตุการณ์ชีวิตในขณะเป็นเด็กวัดของท่านพุทธทาสภิกขุซึ่งผ่านกระบวนการฝึกฝนโต้เถียงด้วยเหตุผลมาอย่างโชกโชน และเหตุการณ์วิวาทะเรื่องจิตว่างกับหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งเป็นการถกเถียงเรื่องจิตว่างที่สร้างผลสะท้อนต่อการตีความพุทธธรรมในสังคมไทย

เมื่อนำความหมายของปรัชญาดังกล่าว มาพิจารณาประกอบกับความหมายของ “นักปรัชญา” ที่ว่าเป็นผู้สร้างจิตวิญญาณวิพากษ์วิจารณ์ให้เกิดขึ้น ก็พบว่า ผลงานศึกษาค้นคว้าด้านพุทธธรรมของท่านมีอิทธิพลทางความคิดและสร้างวัฒนธรรมการวิพากษ์วิจารณ์ให้เกิดขึ้นแก่คนไทยหลายคน มีส่วนชี้นำสังคมไทยให้เปลี่ยนแปลงความเข้าใจในศาสนาพุทธจากสัจธรรมที่ไกลเกินเอื้อม อาทิ สุนฺญตา หรือภาวะจิตว่างให้เป็นสถานะที่สามารถทำให้เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันได้

การนำคำนิยามใหม่ของ ปรัชญา และ นักปรัชญา มาใช้แก้ไขปัญหาวินิจฉัยของเนื้อหาวิชาปรัชญา อาจเป็นการพัฒนาวิชาปรัชญาให้ก้าวพ้นทัศนคติว่าเป็นวิชาที่ไม่มีประโยชน์ เพราะมีแต่เนื้อหาที่ตั้งคำถามเรื่อยไปไม่รู้จบ และเป็นเหตุผลหนึ่งในหลายเหตุผลที่สนับสนุนบทบาทของท่านพุทธทาสภิกขุในฐานะพุทธปรัชญาเมธีไทย

เอกสารอ้างอิง

- [1] พุทธทาส.คอม. (2555). *เรียนปรัชญา*. สืบค้นเมื่อ 1 มีนาคม 2555, จาก <http://www.buddhadasa.com/freethinkbook/theory.html>
- [2] ไพโรจน์ อยู่มณเฑียร, เรียบเรียง. (ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์). *แต่ท่านพุทธทาสภิกขุ พระอริยเจ้าแห่งสวนโมกขาราม*. กรุงเทพฯ: สร้อยทอง.
- [3] พระมหาสวนทรา ธมมจารี (สุจารี). (2550). *การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาศิลปะตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต (ปรัชญา). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- [4] ปุณณนุช ชุตินา. (2543). *ปรัชญาการสื่อสารในธรรมสารของพุทธทาสภิกขุ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต (วาทวิทยา). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- [5] ศรียุดา อานุวรรณวิภาค. (2551). *แนวคิดเรื่องการทำงานคือการปฏิบัติธรรมของท่านพุทธทาส*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต (ปรัชญา). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร
- [6] สุรัตน์ เพชรนิล. (2548). *ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต (ปรัชญา) เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ถ่ายเอกสาร
- [7] ราชบัณฑิตยสถาน. (2555). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. สืบค้นเมื่อ 6 มีนาคม 2555, จาก <http://rirs3.royin.go.th/dictionary.asp>
- [8] โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์. (2543, มกราคม-เมษายน). *รายงานการวิจัยฉบับย่อ ขอบฟ้าของปรัชญา: ความรู้ ปรัชญา และสังคมไทย*. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต. 1(1): 86-89.
- [9] อรศรี งามวิทยาพงศ์, บรรณาธิการ. (2546). *เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา : อดีตชีวิตประวัติของพุทธทาสภิกขุ*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมล คีมทอง.
- [10] พุทธทาสภิกขุ. (2525). *แก่นพุทธศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: สำนักหนังสือธรรมบูชา.
- [11] พุทธทาสภิกขุ และหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช. (ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์). *วิวาทะเรื่องจิตว่าง*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- [12] วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี (2555). *นักปรัชญา*. สืบค้นเมื่อ 1 มีนาคม 2555, จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/นักปรัชญา>
- [13] พุทธทาสภิกขุ. (2531). *ภาษาคน-ภาษาธรรม*. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.